

Державний заклад «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

Маркотенко Тамара Савеліївна

УДК 378.16:811.161.2

**УВИРАЗНЕННЯ МОВЛЕННЯ
МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ
ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ
СОЦІАЛЬНО-ОБРЯДОВИМИ ФРАЗЕОЛОГІЗМАМИ**

13.00.02 – теорія і методика навчання (українська мова)

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Одеса – 2011

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Державному закладі «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор

Гавриш Наталія Василівна,

Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,

завідувач кафедри дошкільної

та початкової освіти.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор

Пентилюк Марія Іванівна,

Херсонський державний університет,

професор кафедри українського мовознавства;

кандидат педагогічних наук, доцент

Дороз Вікторія Федорівна,

Національний педагогічний університет

імені М. П. Драгоманова, докторант кафедри

стилістики української мови.

Захист відбудеться «15» червня 2011 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.01 при Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65029, м. Одеса, вул. Ніщинського, 1.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36.

Автореферат розіслано «11» травня 2011 р.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

О. С. Трифонова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Етнокультурна спрямованість державної освітньої політики зумовлена зростанням інтересу суспільства до витоків національної культури, етнічної історії, споконвічних світоглядних уявлень людей, їхнього духовного життя, відображених у віруваннях, повір'ях, обрядах, у міфології, моральних та естетичних орієнтирах, ментальності українського народу. У Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті та інших законотворчих актах держави наголошено на необхідності засвоєння дітьми надбань національної культури, мовного коду, який виражає глибинні самотутні національні реалії, притаманні їй носіям.

З метою реалізації цих завдань від народження дитини разом із батьками мають бути педагоги, які б транслювали й прищеплювали їй елементи національної, передусім мовної культури, однак для цього вони й самі повинні володіти повною мірою цим безцінним багатством. Мовна підготовка студентів вищих педагогічних закладів традиційно спрямована передусім до засвоєння мови й не передбачає увиразнення мовлення майбутніх вихователів фольклорними джерелами, прислів'ями, приказками, фразеологічними одиницями, тими засобами, що надають мовленню окремої людини індивідуальної самотутності, неповторності.

Проблема збагачення, увиразнення мовлення майбутніх педагогів спирається на фундаментальні праці, присвячені духовному розвитку особистості на основі рідної мови (Ф. Буслаєв, Г. Ващенко, Б. Грінченко, І. Срезневський, В. Сухомлинський); етнокультурному спрямуванню мовної освіти дітей і молоді (А. Богуш, В. Дороз, І. Огієнко, Г. Онкович, С. Русова, О. Семенов, М. Стельмахович); вивченню впливу етнопедagogічних і етнопсихологічних чинників на формування мовної особистості (А. Вежбицька, О. Вишневський, С. Єрмоленко, І. Зимняя, Ю. Караулов, О. Леонт'єв, М. Пентилюк, О. Потебня). Учені одностайні в тому, що особливу роль у забезпеченні етнокультурної спрямованості мовної освіти відіграють соціально-обрядові фразеологізми – стійкі словосполучення, що вербалізують феномен духовної культури (вірування, звичаї та обряди українського народу, його моральні норми поведінки).

Співвідношення української етнокультури й фразеології, генезу, склад і семантичну структуру фразеології аналізували у своїх дослідженнях Н. Бабич, В. Білоноженко, А. Івченко, В. Калашник, А. Коваль, Л. Коломієць, В. Кононенко, Л. Скрипник, Г. Удовиченко, В. Ужченко, О. Юрченко та ін. Науковці підкреслюють важливість забезпечення для якісної мовної освіти засвоєння національно-специфічних явищ української культури, осягнення матеріальних і духовних цінностей українського народу як національно-культурної спільноти (А. Богуш, А. Будник, Н. Голуб, О. Горошкіна, В. Дороз, В. Жайворонок, Т. Левченко, О. Потапенко, Л. Скуратівський).

Водночас очевидними стають суперечності між: суспільними потребами в забезпеченні етноку-

льтурної спрямованості освітньої політики та невідповідністю змісту етнолінгвістичного складника мовної підготовки майбутніх педагогів дошкільної освіти; необхідністю вдосконалення змістових та процесуальних характеристик мовної підготовки майбутніх педагогів дошкільної освіти в аспекті увиразнення їхнього мовлення та відсутністю відповідної методики. Це й зумовило вибір теми дисертаційної роботи «Увиразнення мовлення майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів соціально-обрядовими фразеологізмами».

Зв'язок роботи з науковими планами, програмами, темами. Тема входить до тематичного плану науково-дослідної роботи Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» «Створення нових освітніх технологій на засадах сучасних концепцій підготовки професійно-педагогічних кадрів» (протокол № 6 засідання Вченої ради ЛНПУ імені Тараса Шевченка від 28.01.2006 р.). Автором досліджувався аспект увиразнення мовлення майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів соціально-обрядовими фразеологізмами. Тему дисертаційної роботи затверджено вченою радою Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол № 10 від 29.05.2009 р.) і Радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології при АПН України (протокол № 5 від 16.06.2009 р.).

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати й експериментально апробувати педагогічні умови увиразнення мовлення майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів соціально-обрядовими фразеологізмами.

Завдання дослідження:

1. Визначити й науково обґрунтувати сутність поняття «увиразнення мовлення майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів», уточнити поняття «соціально-обрядові фразеологізми» в контексті реалізації етнолінгвістичного складника мовної підготовки майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів; «евфемізація», «фразеологічні одиниці» та розкрити засоби увиразнення мовлення.

2. З'ясувати критерії, показники і схарактеризувати рівні виразності мовлення майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів.

3. Визначити й обґрунтувати педагогічні умови увиразнення мовлення майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів соціально-обрядовими фразеологізмами та експериментально перевірити їхню ефективність.

4. Розробити й апробувати експериментальну модель увиразнення мовлення майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів соціально-обрядовими фразеологізмами.

Об'єкт дослідження: мовна-мовленнева підготовка майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів.

Предмет дослідження: педагогічні умови увиразнення мовлення майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів соціально-обрядовими фразеологізмами.

Гіпотеза дослідження – ефективність увиразнення мовлення майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів соціально-обрядовими фразеологізмами підвищиться, якщо реалізувати такі педагогічні умови:

- занурення студентів в історико-культурний аналіз народних звичаїв, обрядів, норм поведінки, віддзеркалених у фразеології;
- цілеспрямоване послідовне упровадження в навчальний процес ВНЗ системи когнітивно-розвивальних вправ фразеологічного змісту;
- забезпечення міжпредметних і внутрішньопредметних зв'язків фахових дисциплін мовознавчого, літературознавчого й педагогічного циклів.

Для вирішення поставлених завдань і перевірки висунутої гіпотези використано такі **методи дослідження**:

- *теоретичні методи*: історико-генетичний аналіз національної практики побутового вживання фразеологізмів, прислів'їв, приказок; системний аналіз філософської, психолінгвістичної, етнолінгвістичної, лінгводидактичної літератури – для з'ясування стану розробленості проблеми, визначення сутності базових понять дослідження; прогностичний аналіз і моделювання – для визначення умов сприяння увиразненню мовлення студентів, розробки методики увиразнення мовлення майбутніх вихователів соціально-обрядовими фразеологізмами; систематизації – для складання системи когнітивно-розвивальних вправ та мовленнєвотворчих завдань на основі фразеологічного матеріалу;
- *емпіричні методи*: діагностувальні (анкетування, тестування, бесіди, опитування, виконання контрольних завдань, контрольних вправ) для виявлення вихідного рівня виразності мовлення майбутніх вихователів; обсерваційні методи (включене педагогічне спостереження, само спостереження, самооцінка) для виявлення динаміки вмінь і знань з етнолінгвістичної проблематики; метод укладання портфолію, мовленнєвотворчі завдання, система мовленнєвих вправ – для цілеспрямованого увиразнення мовлення майбутніх вихователів соціально-обрядовими фразеологізмами; методи математичної статистики результатів експериментальної роботи з метою з'ясування ефективності експериментальної методики.

Базою дослідження виступили Інститут педагогіки і психології Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» та його філіалів (Старобільський, Стахановський і Ровеньківський факультети), історико-філологічний факультет Республіканського вищого навчального закладу «Кримський гуманітарний університет» (м. Ялта), факультет дошкільної педагогіки та практичної психології Слов'янського державного педагогічного університету.

Наукова новизна дослідження: *уперше* визначено й науково обґрунтовано сутність поняття «увиразнення мовлення майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів», педагогічні

умови увиразнення мовлення майбутніх вихователів (забезпечення міжпредметних і внутрішньо-предметних зв'язків фахових дисциплін мовознавчого, літературознавчого й педагогічного циклів; занурення студентів в історико-культурний аналіз народних звичаїв, обрядів, норм поведінки, віддзеркалених у фразеології; цілеспрямоване послідовне впровадження у навчальний процес ВНЗ системи когнітивно-розвивальних вправ фразеологічного змісту); **розроблено** й апробовано модель увиразнення мовлення майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів, що охоплює етнокультурологічний, лінгвістичний, літературно-творчий і методичний напрями роботи; **визначено** критерії: (мотиваційний, когнітивний, мовленнєвий, методичний з відповідними показниками); **схарактеризовано** рівні виразного мовлення майбутніх вихователів (високий, достатній, середній, низький); **уточнено** сутність понять «фразеологічні одиниці», «евфемізація», «соціально-обрядові фразеологізми» в контексті мовно-мовленнєвої підготовки майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів, класифіковано фразеологізми як засіб увиразнення мовлення майбутніх вихователів; **подальшого розвитку набули** зміст і методика мовно-мовленнєвої підготовки майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів.

Практична значущість: розроблено спецсемінар «Роль фразеології у формуванні мовної картини світу майбутніх вихователів ДНЗ», укладено словник фразеологізмів соціально-обрядової групи, які можуть бути використані в роботі вихователя з дітьми та їхніми батьками, класифіковано й розроблено систему когнітивно-розвивальних вправ фразеологічного змісту (за дидактичною метою, характером розумових операцій, ступенем самостійності й способом виконання), створено комплекс діагностувальних методик оцінювання рівнів виразного мовлення майбутніх вихователів.

Матеріали дослідження можуть бути використані в оновленні змісту й процесу мовно-мовленнєвої підготовки на етапі університетського навчання та у системі післядипломної педагогічної освіти фахівців спеціальностей «Дошкільна освіта», «Початкова освіта», зокрема під час викладання дисциплін «Сучасна українська мова», «Практикум з української мови», «Дитяча література», «Дошкільна лінгводидактика», «Теорія і методика навчання дітей української мови та розвитку мовлення в дошкільних навчальних закладах з російськомовним режимом роботи».

Результати дисертаційної роботи впроваджено в навчальний процес Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (акт про впровадження від 27.08.2010 р. № 1/2625), Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (акт про впровадження від 05.04.2010 р. № 372), історико-філологічного факультету Республіканського вищого навчального закладу «Кримський гуманітарний університет» (м. Ялта) (акт про впровадження від 15.06.2010 р. № 91), Слов'янського державного педагогічного університету (акт про впровадження від 15.06.2010 р. № 66-01-165), Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (акт про впровадження від

30.12.2010 р. № 3212).

Достовірність результатів дослідження забезпечено теоретичною й методологічною обґрунтованістю його вихідних положень, застосуванням комплексу методів науково-педагогічного дослідження відповідних до зазначеної мети й поставлених завдань; експериментально-дослідною роботою та перевіркою здобутих результатів запропонованої методики, якісним і кількісним опрацюванням експериментального матеріалу.

Апробація та впровадження результатів дослідження. Основні положення, висновки й результати доповідались на регіональній науковій конференції «Літературна Луганщина» (м. Луганськ, 2001), щорічних регіональних конференціях «Образне слово Луганщини» (м. Луганськ, 2002 –2010), всеукраїнських науково-практичних («Використання народознавчого, краєзнавчого матеріалу в навчально-виховному процесі» (м. Глухів, 1993), «Проблеми загальномовної та ареальної семантики» (м. Луганськ, 2001), «Українська література: стан, вивчення в сучасній школі, проблеми, перспективи» (м. Луганськ, 2004, 2008), «Творча спадщина Бориса Грінченка й українська національна ідея» (м. Луганськ, 2008) та міжнародних («Ціннісні пріоритети освіти у ХХІ столітті: європейський вектор розвитку вищої освіти» (м. Луганськ, 2009), «Сучасний лінгвістичний і лінгводидактичний дискурсивний простір» (м. Луганськ, 2010р); «Wykształcenie i nauka bez granic – 2009 р.» – Польща) науково-практичних конференціях, на всеукраїнських науково-практичних читаннях (м. Одеса, 2006). Теоретичні й практичні положення дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри філологічних дисциплін та кафедри дошкільної й початкової освіти Інституту педагогіки і психології Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.

Основні положення й результати дослідження відображено у 20 публікаціях автора, з яких – 8 статей у фахових виданнях, затверджених ВАК України, 3 статті та 2 навчальні посібники у спів-авторстві.

Особистий внесок автора в роботі у співавторстві полягає в розробці вправ і завдань розділу «Фразеологія» в посібнику «Сучасна українська мова: Збірник вправ і завдань» (К., 2006 р.), лекційного матеріалу розділу «Фразеологія» в посібнику «Курс лекцій з української мови» (Луганськ, 2010 р.), в аналізі фразеологізмів, що відображають родильну обрядовість, у доборі фразеологізмів з компонентом «піч» і весільних пісень.

Структура дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (207 найменувань) і 12 додатків. Основний текст дисертації викладено на 200 сторінках, додатки – на 49 сторінках. У роботі вміщено 12 таблиць, що займають 8 сторінок основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання, гіпотезу, методи дослідження, з'ясовано наукову новизну, практичну значущість, подано відомості про апробацію та структуру дисертаційної роботи.

У **першому розділі** «Теоретичні засади вираження мовлення майбутніх вихователів у контексті їхньої мовно-мовленнєвої підготовки» визначено наукову платформу дослідження, схарактеризовано етнолінгвістичний складник мовно-мовленнєвої підготовки майбутніх вихователів; розглянуто проблему вираження мовлення з позицій різних наукових підходів; обґрунтовано педагогічні умови вираження мовлення майбутніх вихователів соціально-обрядовими фразеологізмами, розроблено систему когнітивно-розвивальних вправ.

Дослідження процесу вираження мовлення майбутніх вихователів соціально-обрядовими фразеологізмами в контексті їхньої мовно-мовленнєвої підготовки з позицій *компетентнісного* підходу (В. Байденко, А. Богущ, Н. Гавриш, Н. Голуб, І. Зимня, С. Караман, Н. Кузьміна, М. Пентилюк, О. Пометун), пов'язаного з формуванням інтелектуально розвиненої, національно свідомої, духовно багатой мовної особистості, здатної до транслювання мовлення в процесі професійної діяльності; *особистісно зорієнтованого* (Є. Бондаревська, В. Сєриков, А. Хуторської, І. Якиманська, Г. Янкович), націленого на врахування особливостей самовираження, пізнавальних потреб, інтересів кожного студента; *інтегрованого* (М. Арцишевська, Г. Монахова, М. Сова, О. Сухаревська), що передбачає інтегрування лінгвістичного, літературознавчого, психолого-педагогічного й методичного напрямів підготовки на основі міждисциплінарних зв'язків у межах чинного навчального процесу; *комунікативно-діяльнісного*, що висвітлює діяльнісну сутність мовлення (О. Горошкіна, І. Зимня, А. Нікітіна, М. Пентилюк та ін.), *рефлексивного* – адже рефлексія є базовим психологічним механізмом розуміння себе, іншого, ситуації, у якій необхідно визначити свою позицію (А. Асмолов, Е. Гришина, В. Желанова, А. Хуторської, А. Шаров та ін.), та *етнокультурологічного* підходу, що дає можливість репрезентувати відомості про матеріальну й духовну культуру українського народу, етнокультурні стереотипи мовленнєвого спілкування (О. Докуніна, Л. Паламар, В. Пустовий, М. Стельмахович), переконало в багатоаспектності проблеми вираження мовлення майбутніх вихователів й дало змогу виявити різні погляди на мовну й мовленнєву компетентності як результату мовно-мовленнєвої підготовки майбутніх педагогів (С. Єрмоленко, К. Климова, О. Кретова, Л. Лучкіна, Л. Мацько, О. Овчарук, Т. Піроженко, Н. Шумарова та ін.) у сукупності їхніх складників (мовний, культурно-мовний, комунікативний, мовно-мовленнєвий, етнолінгвістичний тощо).

Увираження мовлення тісно пов'язано з формуванням національно-мовної картини світу, набуттям етнолінгвістичної компетентності, виявленої в національно-свідомому ставленні до рідної мови, її глибокому знанні, здатності відчувати багатство, виразність, красу. *Увираження мовлення*

майбутніх вихователів ДНЗ розуміємо як процес кількісного та якісного збагачення словника широкою палітрою образних засобів, фразеологізмів, прислів'їв і приказок, що забезпечують мовленнєве самовираження особистості, допомагають найточніше, найяскравіше висловити власні думки, почуття, стани, виокремити серед ефективних шляхів її вирішення націлення на збагачення знань майбутніх вихователів про національно-культурні особливості України через засвоєння ними морально-етичних цінностей етносу. Теоретичний аналіз проблеми (Г. Сковорода, С. Русова, Г. Ващенко, Н. Голуб, В. Дороз, М. Стельмахович, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.) доводить, що національно-культурний простір будь-якого етносу (всі аспекти життя народу, культурний і господарський устрій, етнографічні особливості, світоглядні позиції тощо) найяскравіше, найповніше представлено в лексичній системі як макромоделі його життя й розвитку і передусім у фразеологічному фонді мови (Н. Бабич, В. Калашник, В. Маслова, О. Назаренко, О. Рогач, В. Ужченко та ін.).

Аналітичний огляд вузлових проблем фразеологічної теорії дав змогу виявити різні погляди на сутність фразеологізму як одиниці мови (В. Архангельський, О. Бабкін, В. Зімін, М. Копиленко, М. Шанський); з'ясувати питання стилістичної класифікації фразеологізмів (Л. Булаховський, І. Білодід, В. Виноградов, В. Ужченко, І. Чередниченко); узагальнити історико-етимологічний аспект вивчення фразеологізмів, зокрема етнофразеологізмів (Л. Коломієць, Б. Ларін, О. Потебня, Л. Скрипник), що стало підґрунтям для виокремлення й характеристики групи соціально-обрядових фразеологізмів; дало змогу розглянути їх як засіб вираження мовлення майбутніх фахівців дошкільної освіти (Н. Гавриш, В. Дороз, В. Кононенко, Г. Онкович, М. Пентилюк, Г. Передрій та ін.).

У започаткованому дослідженні ми виходимо з широкого розуміння фразеологічної одиниці як відносно стійкого, відтворюваного, експресивного, з допуском варіантності поєднання слів із цілісним значенням, що останнім часом знаходить усе більшу підтримку науковців (В. Архангельський, Л. Булаховський, О. Кунін, Г. Удовиченко, В. Ужченко та ін.). Аналіз лінгвістичної та лінгводидактичної літератури з досліджуваної проблеми дозволив визначити феномен **соціально-обрядові фразеологізми**, до яких відносимо стійкі словосполучення, що вербалізують феномен духовної культури, тобто вірування, звичаї та обряди українського народу, моральні норми поведінки, і відповідно виокремити значну групу висловів із фразеологічного складу української мови. *Прийомами* стилістичного використання фразеологізмів є: використання загального образу, обігрування фразеологізмів чи їх окремих компонентів, зміна форм компонентів або компонентного складу фразеологізму (зміна граматичних форм компонентів, скорочення або розширення компонентного складу, лексичні видозміни тощо) (В. Ужченко).

Вивчення лінгводидактичної теорії в аспекті вираження мовлення фразеологізмами дало змогу визначити найоптимальніші засоби навчання виразного мовлення майбутніх вихователів (худо-

жні тексти, записи живого розмовного мовлення, етнолінгвістична література, словники, матеріали дослідних розвідок щодо походження та функціонування фразеологізмів, словесна творчість студентів, портфоліо тощо); схарактеризувати ефективні методи (тематичні дискусії, аналіз конкретних мовленнєвих ситуацій, аналіз фразеологічних одиниць, укладання тлумачного словника тощо); розробити та науково обґрунтувати систему когнітивно-розвивальних вправ та мовно-мовленнєвих завдань, укладених на основі текстів з фоновим національним компонентом. Критеріями відбору таких вправ були змістове наповнення, поетапність реалізації процесу увиразнення мовлення майбутніх вихователів, можливість комбінування прийомів, адекватних меті й завданням навчання, використання супровідних своєрідних засобів навчання (О. Бочкарьова, Т. Вдовіна, О. Горошкіна, Г. Кривчикова, І. Матюха, С. Мельничайко, В. Пашук, М. Пентиліук, Л. Прокопенко та ін.). Когнітивно-розвивальні вправи було систематизовано на три умовні групи: мовні, частково-мовленнєві і безпосередньо-мовленнєві за критеріями: етапом виконання (підготовчі, тренувальні та контрольні); характером розумової діяльності (аналітичні, аналітико-синтетичні, синтетичні); формою мовлення (усні/писемні); місцем виконання завдань (аудиторні і позааудиторні); способом організації студентів (колективні, підгрупові, індивідуальні).

Теоретичне вивчення проблеми сприяло визначенню й обґрунтуванню педагогічних умов увиразнення мовлення майбутніх вихователів: забезпечення міжпредметних і внутрішньопредметних зв'язків фахових дисциплін мовознавчого, літературознавчого й педагогічного циклів; занурення студентів в історико-культурний аналіз народних звичаїв, обрядів, норм поведінки, віддзеркалених у фразеології; цілеспрямоване послідовне впровадження в навчальний процес ВНЗ системи когнітивно-розвивальних вправ фразеологічного змісту.

У **другому розділі** «Експериментальне дослідження увиразнення мовлення майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів соціально-обрядовими фразеологізмами» представлено критерії, показники, схарактеризовано рівні виразного мовлення майбутніх вихователів, розроблено модель реалізації педагогічних умов і висвітлено результати педагогічного експерименту.

Критеріями оцінювання виразного мовлення майбутніх вихователів було обрано: **мотиваційний** з показниками: інтерес до національної мовної культури, етнічної історії, що відбито у віруваннях, повір'ях, обрядах, у міфології, прикметах, віщуваннях, і вербалізованих у народному слові; прагнення до вдосконалення власного мовлення, пов'язаного з активною позицією в застосуванні різних мовних і позамовних засобів його увиразнення; зацікавленість і спрямованість майбутніх вихователів до вживання соціально-обрядових фразеологізмів у власному мовленні; **когнітивний** з показниками: наявність знань з фразеології, розуміння фразеологічних одиниць як засобу увиразнення мовлення майбутніх вихователів; сформованість умінь визначати та аналізувати фразеологічні вислови, виявляти їх стилістичну приналежність, здійснювати стилістичну диференціацію фразеологізмів-синонімів у функціонально-стилістичному, емоційно-експреси-

вному, історико-стилістичному аспектах; **мовленнєвий** з показниками: сформованість умінь створювати тексти, використовуючи лексичне багатство мови, фразеологізми, фразеологічні синоніми; аналізувати чуже й власне мовлення щодо виразності, граматичної правильності та самостійно усувати помилки у власному мовленні; миттєво актуалізувати потрібні фразеологізми, доречні саме в конкретній ситуації; **методичний** з показниками: обізнаність із програмами з методами розвитку мовлення дошкільників; володіння методикою ознайомлення дітей з поняттями полісемії, антонімії й синонімії, переносним значенням слів та словосполучень.

Загальний аналіз результатів виконання студентами діагностувальних завдань засвідчив істотні розбіжності в проявах виразності мовлення, що з урахуванням сукупності кількісних та якісних результатів дало змогу схарактеризувати чотири рівні: високий, достатній, середній, низький.

Високий рівень. Студент виявляє стійкий інтерес до національної мовної культури, етнічної історії, активну позицію в застосуванні різних мовних і позамовних засобів увиразнення; має належний рівень знань з лексики, фразеології, використовує фразеологізми у властивому для них значенні; володіє навичками роботи зі словниками, зокрема з фразеологічними; здійснює аналіз етнографічного матеріалу, стилістичну диференціацію фразеологізмів-синонімів у функціонально-стилістичному, емоційно-експресивному, історико-стилістичному аспектах; прагне до вдосконалення власного мовлення; уміє створювати зв'язні тексти, використовуючи лексичне багатство мови, зокрема сталі вирази, прислів'я й приказки, фразеологічні синоніми; уводить у текст фразеологізм для увиразнення мовлення; адаптує тлумачення сталих висловів до їхнього розуміння дитиною; обізнаний із програмами з розвитку мовлення дошкільників та методикою ознайомлення дітей з фразеологізмами.

Достатній рівень. Студент виявляє інтерес до національної мовної культури, етнічної історії, прагне до вдосконалення власного мовлення; має достатній рівень знань з лексики, фразеології; володіє навичками роботи зі словниками, зокрема з фразеологічними; здійснює аналіз етнографічного матеріалу; уміє створювати зв'язні тексти, використовуючи лексичне багатство мови, фразеологізми, з незначними труднощами редагує речення з уведенням фразеологізмів відповідно до їх емоційно-експресивної належності, у властивому для них значенні; актуалізує потрібні фразеологізми, доречні саме в конкретній ситуації; обізнаний із програмами з розвитку мовлення дошкільників, володіє методикою ознайомлення дітей з фразеологізмами.

Середній рівень. Студент недостатньо виявляє зацікавленість щодо національної мовної культури свого народу, етнічної історії; прагне до вдосконалення власного мовлення, проте не розуміє значення вживання фразеологізмів у мові, з допомогою викладача чи інших студентів аналізує чуже мовлення щодо виразності, усуває помилки у власному мовленні; має задовільні знання з лексики, фразеології, використовує фразеологізми у властивому для них значенні, однак має труднощі у визначенні стилістичної приналежності фразеологізмів; володіє навичками роботи

зі словниками, зокрема з фразеологічними; створює зв'язні тексти, в яких переважає використання етнографічних фразеологізмів у невласивому для них значенні; з певними труднощами редагує речення з фразеологізмами щодо їх емоційно-експресивної належності; не може самостійно здійснювати аналіз етнографічного матеріалу; загалом обізнаний із програмами з розвитку мовлення дошкільників, але недостатньо володіє методикою ознайомлення дітей з фразеологізмами.

Низький рівень. Студент виявляє нестійкий інтерес до мовних традицій народу, прагне до вдосконалення власного мовлення, якщо його цікавить тема заняття; відсутні чіткі уявлення щодо використання засобів вираження мовлення; може знайти в тексті фразеологізм, із низки запропонованих фразеологізмів виділяти синонімічні, антонімічні, має фрагментарні уявлення про семантику фразеологічних одиниць соціально-обрядової групи, їх емоційно-експресивне забарвлення; створює зв'язні тексти, проте не використовує лексичне багатство мови, фразеологізми; з певними труднощами редагує речення з фразеологізмами відповідно до їх емоційно-експресивної належності, у власивому для них значенні, однак не може самостійно здійснювати аналіз етнографічного матеріалу; обізнаний фрагментарно зі змістом програм з розвитку мовлення дошкільників; власне мовлення не є зразком для дітей, не знає методики ознайомлення дітей із фразеологізмами.

На формувальному етапі експериментальної роботи було розроблено модель вираження мовлення майбутніх вихователів, що передбачала поетапну реалізацію педагогічних умов.

Перший – *мотиваційно-пізнавальний* – етап передбачав відповідно до ключового напрямку роботи – етнокультурологічного – у процесі розширення уявлень про культурні традиції українців, спонукання майбутніх вихователів до вдосконалення власного мовлення. Тому домінантною була перша педагогічна умова – занурення студентів в історико-культурний аналіз народних звичаїв, обрядів, норм поведінки, віддзеркалених у фразеології, що реалізовувалася через укладання портфоліо, проведення мовних вікторин, перегляд відеороликів, відеосюжетів. Друга педагогічна умова «забезпечення міжпредметних і внутрішньопредметних зв'язків фахових дисциплін мовознавчого, літературознавчого й педагогічного циклів» реалізувалась завдяки виконанню когнітивно-розвивальних вправ у процесі опрацювання навчальної, наукової і художньої літератури й мовленнєвих завдань за змістом фольклорних і художніх текстів. Результати самостійної роботи студентів були представлені у вигляді презентацій доробку вчених-лінгвістів, етнографів, письменників щодо звичаїв, обрядів українського народу, а також праць психологів, педагогів, лінгводидактів, щодо особливостей художньо-естетичного сприйняття творів фольклору та організації навчання дітей виразного мовлення.

Ключовим напрямом роботи на другому – *кумулятивному* – етапі був лінгвістичний напрям, тому домінантною педагогічною умовою виявилось цілеспрямоване послідовне впровадження в навчальний процес ВНЗ системи когнітивно-розвивальних вправ фразеологічного змісту (мовних,

частково-мовленнєвих і безпосередньо-мовленнєвих), зокрема, у процесі розробленого спец-семінару «Роль фразеології у формуванні мовної картини світу майбутніх вихователів ДНЗ», структурованого за трьома концентрами: *реферативним* (підготовка рефератів із фразеологічної теорії), *репродуктивним* (виконання мовленнєвих тренувальних вправ на знаходження й виділення за різними ознаками певних мовних явищ української фразеології та частково-мовленнєвих вправ комунікативного спрямування), *творчим*, що інтегрував два попередніх і полягав у виконанні творчих завдань: написання статей, рефератів, наукових робіт тощо.

На *проектувальному* етапі продовжували здійснювати роботу за етнокультурологічним і лінгвістичним напрямками, проте особливу увагу було зосереджено на літературно-творчому. Реалізація першої та другої педагогічних умов відбувалася на цьому етапі через упровадження безпосередньо-мовленнєвих вправ (публічний виступ з використанням фразеологізму, написання есе, листівки, запрошення, художніх творів, оповідань, оповідей у народно-розмовній манері, казок для дітей тощо) та мовленнєвотворчих завдань (корекція й редагування текстових зразків тощо). Використання текстів з фоновим національним компонентом дозволяло занурювати студентів в аналіз народних звичаїв, норм поведінки, відображених у фразеології.

На *трансляційному* етапі формувального експерименту домінантною виявилася третя педагогічна умова – забезпечення міжпредметних і внутрішньопредметних зв'язків фахових дисциплін, яка реалізовувалася у процесі вивчення навчальної дисципліни: «Українська мова» з метою усвідомленого вживання студентами соціально-обрядових фразеологізмів, а також використовувались елементи з курсу «Народознавство»; під час вивчення курсу «Дошкільна лінгводидактика» з метою увиразнення мовлення дітей та опанування методів мовленнєвої роботи – були задіяні знання із семантики фразеологізмів, що засвоювалися студентами при вивченні курсу «Українська мова». Паралельно на цьому етапі в процесі вивчення сучасної української мови впроваджувалися когнітивно-розвивальні вправи, спрямовані на активну пошуково-дослідницьку діяльність студентів, на експериментування з фразеологізмами при створенні текстів, адаптування тексту до наукового чи художнього стилів.

З метою підтвердження висунутої гіпотези дослідження на прикінцевому етапі дослідного навчання було проведено порівняльний зріз рівнів виразності мовлення майбутніх вихователів ДНЗ, що подано в таблиці.

Як свідчить таблиця, на прикінцевому етапі дослідного навчання суттєва різниця між результатами ЕГ та КГ особливо була відчутною за показниками мотиваційного та когнітивного критеріїв. Так, високий рівень мотиваційного компонента був характерний для 16,2% студентів ЕГ і 13,5% - КГ (було 10,8% і 10,5% відповідно), на достатньому рівні перебували 43,1% майбутніх вихованців ЕГ і 21,8% - КГ (на констатувальному етапі показник становив 16,1% і 16,6% відповідно); середній рівень виявили 32,9% студентів ЕГ і 34,6% - КГ (до експерименту було 24,6% - в ЕГ і 25,3% - у

КГ) і на низькому рівні знаходилися 7,8% майбутніх вихователів експериментальної і 30,1% - контрольної груп (було 48,5% і 47,6% відповідно).

Таблиця

Динаміка вираження мовлення студентів КГ та ЕГ

(до, після експерименту, у %)

Рівні		Критерії		Мотиваційний		Когнітивний		Мовленнєвий		Методичний	
		КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ		
Високий	до	10,5	10,8	6,6	6,8	5,6	5,8	6,1	6,1		
	після	13,5	16,2	9,8	11,2	8,6	10,9	9,4	11,4		
Достатній	до	16,6	16,1	18,0	18,5	22,6	23,0	23,1	23,5		
	після	21,8	43,1	23,7	49,1	25,4	43,7	25,4	42,1		
Середній	до	25,3	24,6	27,7	27,5	32,8	32,3	30,5	31,2		
	після	34,6	32,9	32,3	31,3	38,2	34,2	34,2	34,8		
Низький	до	47,6	48,5	47,7	47,2	39,0	38,9	40,3	39,2		
	після	30,1	7,8	34,2	8,4	27,8	11,2	31,0	11,7		

Щодо когнітивного компонента сформованості виразного мовлення майбутніх вихователів ДНЗ, то результати рівнів виявилися такими: високий – виявили 11,2% ЕГ і 9,8% - КГ (було 6,8% і 6,6% відповідно), достатній – 49,1% ЕГ і 23,7% КГ (до експерименту - 18,5% ЕГ і 18% КГ), середній – 31,3% ЕГ і 32,3% КГ (було 27,5% ЕГ і 27,7% КГ) і низький – 8,4% ЕГ і 34,2% - КГ (на констатувальному етапі було 47,2% ЕГ і 47,7% - КГ).

Незважаючи на позитивну динаміку за показниками мовленнєвого та методичного критеріїв таким суттєвих зрушень не відбулося. Так, високий рівень мовленнєвого компонента був характерний для 10,9% студентів ЕГ і 8,6% - КГ (було 6,8% і 6,6% відповідно), на достатньому рівні перебували 43,7% майбутніх вихованців ЕГ і 25,4% - КГ (на констатувальному етапі було 23,0% і 22,6% відповідно); середній рівень виявили 34,2% студентів ЕГ і 38,2% - КГ (до експерименту було 32,3% - в ЕГ і 32,8% - у КГ) і на низькому рівні знаходилися 11,2% майбутніх вихователів експериментальної і 27,8% - контрольної груп (було 38,9% і 39,0% відповідно).

Щодо методичного компонента сформованості виразного мовлення майбутніх вихователів ДНЗ, то результати рівнів виявилися такими: високий – виявили 11,4% ЕГ і 9,4% - КГ (було 6,1% і 6,1% відповідно), достатній – 42,1% ЕГ і 25,4% КГ (до експерименту 23,5% ЕГ і 23,1% КГ), середній – 34,8% ЕГ і 34,2% КГ (було 31,2% ЕГ і 30,5% КГ) і низький – 11,7% ЕГ і 31,0% - КГ (на констатувальному етапі було 39,2% ЕГ і 40,3% - КГ).

Достовірність результатів, статистичний аналіз яких проводився за допомогою електронних таблиць MS Excel за t-критерієм Стьюдента, становить 95 %.

Отже, результати експериментальної роботи дозволили дійти висновку щодо ефективності роз-

робленої експериментальної моделі увиразнення мовлення майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів соціально-обрядовими фразеологізмами, оптимальності визначених педагогічних умов.

Здійснене в дисертаційній роботі узагальнення теоретичних й експериментальних даних дозволило дійти таких **висновків**:

1. У дисертації досліджено увиразнення мовлення майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів соціально-обрядовими фразеологізмами, визначено педагогічні умови й експериментально доведено їх ефективність.

2. Увиразнення мовлення майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів розуміємо як процес кількісного та якісного збагачення словника широкою палітрою образних засобів, фразеологізмів, прислів'їв і приказок, що забезпечують мовленнєве самовираження особистості, допомагають найточніше, найяскравіше висловити власні думки, почуття, стани. Фразеологічні одиниці розуміємо як стійкі, відтворювані, експресивні, з допуском варіантності поєднання слів із цілісним значенням; соціально-обрядові фразеологізми – як стійкі словосполучення, що вербалізують феномен духовної культури, тобто вірування, звичаї та обряди, моральні норми поведінки українського народу; «евфемізація» – як спосіб заміни точних однослівних назв предметів іншими, описовими, з міркувань їх пом'якшення, ввічливості, пристойності тощо.

3. Критеріями виразного мовлення майбутніх вихователів виступили: мотиваційний (показники: інтерес до національної мовної культури, етнічної історії, що відбито у віруваннях, повір'ях, обрядах, у міфології, прикметах, вішуваннях, і вербалізованих у народному слові; прагнення до вдосконалення власного мовлення, пов'язаного з активною позицією в застосуванні різних мовних і позамовних засобів його увиразнення; зацікавленість і спрямованість майбутніх вихователів до вживання соціально-обрядових фразеологізмів у власному мовленні); когнітивний (показники: наявність знань із фразеології, розуміння фразеологічних одиниць як засобу увиразнення мовлення майбутніх вихователів; сформованість умінь визначати та аналізувати фразеологічні вислови, виявляти їх стилістичну приналежність, здійснювати стилістичну диференціацію фразеологізмів-синонімів у функціонально-стилістичному, емоційно-експресивному, історико-стилістичному аспектах); мовленнєвий (показники: сформованість умінь створювати зв'язні тексти, використовуючи лексичне багатство мови, фразеологізми, фразеологічні синоніми; аналізувати чуже й власне мовлення щодо виразності, граматичної правильності та самостійно усувати помилки у власному мовленні; миттєво актуалізувати потрібні фразеологізми, доречні саме в конкретній ситуації); методичний (показники: обізнаність із програмами і методами розвитку мовлення дошкільників; володіння методикою ознайомлення дітей з поняттями полісемії, антонімії й синонімії, переносним значенням слів та словосполучень).

4. У дослідженні було визначено та схарактеризовано чотири рівні виразного мовлення (ви-

сокий, достатній, середній, низький). За результатами констатувального етапу з'ясовано, що високий рівень виразності мовлення виявили 7,2% студента – КГ і 7,3% - ЕГ, достатній – 20,0% - КГ і 20,2% - ЕГ, середній – 29,0% - КГ і 28,9% - ЕГ, низький – 43,4% - КГ і 43,4% - ЕГ.

5. Педагогічними умовами увиразнення мовлення майбутніх вихователів було обрано: занурення студентів в історико-культурний аналіз народних звичаїв, обрядів, норм поведінки, віддзеркалених у фразеології; цілеспрямоване послідовне упровадження в навчальний процес ВНЗ системи когнітивно-розвивальних вправ фразеологічного змісту; забезпечення міжпредметних і внутрішньопредметних зв'язків фахових дисциплін мовознавчого, літературознавчого й педагогічного циклів.

6. Розроблено модель поетапного увиразнення мовлення майбутніх вихователів, у якій відбито логіку реалізації педагогічних умов на кожному з послідовних етапів навчання (мотиваційно-пізнавальному, кумулятивному, проектувальному й транслявальному). Метою мотиваційно-пізнавального етапу було формування мотивації студентів щодо вивчення звичаїв і обрядів українців, увиразнення власного мовлення, занурення студентів у цілеспрямовану роботу з дослідження звичаїв, обрядів. На кумулятивному етапі поглиблювались інтереси майбутніх вихователів до звичаїв і обрядів українців, увиразнення власного мовлення фразеологізмами, вивчалися теоретичні питання фразеології, збагачувався активний словниковий запас. Ефективне увиразнення мовлення майбутніх вихователів відбулось у процесі вивчення спецсемінару „Роль фразеології у формуванні мовної картини світу майбутніх вихователів ДНЗ». На проектувальному етапі закріплювались теоретичні питання фразеології, навички роботи з матеріалом фразеологічного змісту, вміння створювати тексти з фразеологізмами. На транслявальному етапі активізувалась науково-дослідницька діяльність студентів, використовувались набуті знання й уміння під час педагогічної практики.

У дослідженні послідовно було застосовано когнітивно-розвивальні вправи як провідний метод увиразнення мовлення, систематизовано й укладено їх за: дидактичною метою, лінгвістичним змістом, етапом виконання, характером розумової діяльності, організацією студентів, місцем виконання.

7. Контрольний зріз засвідчив позитивну динаміку в рівнях сформованості виразного мовлення студентів ЕГ: високий – 8,6% (у КГ – 10,9%), достатній – 25,4% (у КГ – 43,7%), середній – 38,2% (у КГ – 34,2%), низький – 27,8% (у КГ – 11,2%).

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у формуванні готовності студентів випускних курсів спеціальності «Дошкільна освіта» до увиразнення мовлення дітей дошкільного віку образними словами та виразами.

Основні положення дисертації викладено в таких публікаціях автора:

1. Маркотенко Т. С. Сімейно-обрядові фразеологізми як засіб виховання студентів-майбутніх вихователів ДНЗ / Т. С. Маркотенко // Вісник Інституту розвитку дитини : зб. наук. пр. – Вип. 8. – К., 2010. – С. 89 – 93.
2. Маркотенко Т. С. Увиразнення мовлення вихователів – шлях до збагачення мовлення дітей / Т. С. Маркотенко // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2010. – № 3. – С. 7–11.
3. Маркотенко Т. С. Увиразнення мовлення майбутніх вихователів фразеологізмами /Т. С. Маркотенко // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного ун-ту імені К. Д. Ушинського : зб. наук. пр. – 2009. – № 6.– С. 153–156.
4. Маркотенко Т.С. Формування мовлення майбутніх педагогів у процесі вивчення фразеології української мови / Т. С. Маркотенко // Вісник Луганського національного ун-ту імені Тараса Шевченка. – 2010. – № 16 (203): Педагогічні науки. – С.143–148.
5. Маркотенко Т. С. Фразеологізми як засіб формування загальнолюдських і національних цінностей / Т. С. Маркотенко // Вісник Луганського національного ун-ту імені Тараса Шевченка. – 2010. – № 22 (209), Ч. 2 : Педагогічні науки. – С. 196 – 202.
6. Маркотенко Т. С. Увиразнення мовлення – один із напрямів професійної підготовки вихователя / Т. С. Маркотенко // Плекаємо особистість : наук.-метод. альманах. – Луганськ, 2010. – Вип. 2. – С. 73 – 78.
7. Маркотенко Т. С. Фразеологічні одиниці як елемент формування мовної культури українців / Т.С.Маркотенко // Виховання духовної культури молоді: досвід і перспективи: зб. наук. пр. /за ред. О.О. Міхна. – Луганськ, 1996. – С 44 – 47.
8. Маркотенко Т. С. Осмислення концепту «душа» студентами під час вивчення фразеології української мови / Т. С. Маркотенко // Вісник Луганського національного ун-ту імені Тараса Шевченка. – 2009. – № 23 (186), Ч. 2 : Педагогічні науки. – С. 290 – 298.
9. Маркотенко Т. С. Сватання в українській фразеології / Т. С. Маркотенко // Вісник Луганського національного ун-ту імені Тараса Шевченка. – 1999. – № 5 : Філологічні науки. – С. 89 – 93.
10. Маркотенко Т. С. Народна фразеологія як джерело сприйняття життєвих цінностей українського народу / Т. С. Маркотенко // Зб. наук. пр. : Педагогічні науки. – Херсон, 1998. – Вип. II. – С. 147–150.
11. Маркотенко Т. С. Відображення родильних звичаїв та обрядів в українській фразеології / Т. С. Маркотенко // Вісник Луганського державного педагогічного ун-ту імені Тараса Шевченка. – 2000. – № 4 : Філологічні науки. – С. 147 – 152.
12. Маркотенко Т. С. Відображення православної віри у фразеологічних одиницях родильної обрядовості : матеріали наук. конф. [«Християнство й українська мова»], (5 – 6 жовтня 2000 р.) – Львів, 2000. – С. 266–273.
13. Маркотенко Т. С. Аксеологічність українських прислів'їв та приказок / Т. С. Маркотенко //

Materialy V Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji «Wykształcenie i nauka bez granic – 2009» Volume 11. Pedagogiczne nauki : Przemysł / Nauka I studia – 88 str.

14. Маркотенко Т. С. Пошлюблення в українській фразеології : матеріали наук. конф. [«Соціально-педагогічне забезпечення гуманітарної освіти спеціаліста технічного профілю»], (3-4 жовтня 1999 р.). – У 2 ч. – Черкаси, 1999. – Ч. II. – С. 80–85.

15. Маркотенко Т., Моченова Н. Православна віра у фразеологічних одиницях родильної обрядовості : тези III регіон. наук. конф. з укр. мови [«Образне слово Луганщини»], (16 квітня 2004 р.) – Вип. 3. – Луганськ, 2004. – С. 85 – 87.

16. Маркотенко Т. С. Відображення похоронних звичаїв та обрядів (передчуття та очікування смерті) у літературі та фразеології / Т. С. Маркотенко // Вісник Луганського державного педагогічного ун-ту імені Тараса Шевченка. – 1999. – № 10 : Філологічні науки. – С.59–65.

17. Маркотенко Т., Пульна А. Фразеологія весільних пісень : матеріали VII регіон. наук.-практ. конф. [«Образне слово Луганщини»] (18 квітня 2008 р.). – Вип. 7. – Луганськ: Альма-матер, 2008. – С. 141 – 143.

18. Маркотенко Т. Піч як компонент фразеологізмів у контексті етнокультурних концептів / В. Ужченко, Т. Маркотенко // Вісник Луганського державного педагогічного ун-ту імені Тараса Шевченка. – 2000. – № 9 : Філологічні науки. – С. 122–128.

19. Маркотенко Т.С. Українська мова : зб. вправ і завдань : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. I–II рівнів акредитації / В. Д. Ужченко, Т. П. Терновська, Т. С. Маркотенко. – К. : Вища шк., 2006. – 286 с. (Гриф МОН України).

20. Сучасна українська мова : курс лекцій для студ. Ін-ту педагогіки і психології : навч. посіб. / Должикова Т. І., Маркотенко Т. С., Мордовцева Н. В., Ужченко В. Д. – Луганськ : Глобус, 2010. – 270 с.

АНОТАЦІЯ

Маркотенко Т. С. Увиразнення мовлення майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів соціально-обрядовими фразеологізмами. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 – теорія і методика навчання (українська мова). – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». – Одеса, 2011.

У дисертації досліджено проблему увиразнення мовлення майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів соціально-обрядовими фразеологізмами. Визначено педагогічні умови увиразнення мовлення майбутніх вихователів (занурення студентів в історико-культурний аналіз народних звичаїв, обрядів, норм поведінки, віддзеркалених у фразеології; забезпечення міжпредметних і внутрішньопредметних зв'язків фахових дисциплін мовознавчого, літературознавчого й педагогічного циклів; цілеспрямоване послідовне впровадження в навчальний процес ВНЗ системи когнітивно-

розвивальних вправ фразеологічного змісту); на основі визначених критеріїв (мотиваційний, когнітивний, мовленнєвий і методичний) схарактеризовано рівні виразного мовлення майбутніх вихователів (високий, достатній, середній, низький), розроблено модель увиразнення мовлення майбутніх вихователів соціально-обрядовими фразеологізмами, що містять такі етапи: мотиваційно-пізнавальний, кумулятивний, проектний і транслювання.

Ключові слова: увиразнення мовлення, майбутні вихователі дошкільних навчальних закладів, соціально-обрядові фразеологізми, когнітивно-розвивальні вправи, педагогічні умови.

АННОТАЦІЯ

Маркотенко Т. С. Обогащение речи будущих воспитателей дошкольных учебных заведений социально-обрядовыми фразеологизмами. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика обучения (украинский язык). – Государственное учреждение «Южно-Украинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского». – Одесса, 2011.

В диссертации исследуется проблема выразительности речи будущих воспитателей дошкольных учебных заведений.

В **первой главе** «Теоретические основы выразительности речи будущих воспитателей в контексте их рече-языковой подготовки» определена научная платформа исследования, охарактеризована этнолингвистическая составляющая рече-языковой подготовки будущих воспитателей; рассмотрена проблема выразительности речи с позиций различных научных подходов. На основе теоретического анализа и изучения содержательных и процессуальных характеристик рече-языковой подготовки будущих специалистов дошкольных учебных заведений были обоснованы педагогические условия формирования выразительности речи будущих воспитателей социально-обрядовыми фразеологизмами (обеспечение межпредметных и внутрипредметных связей профессиональных дисциплин языковедческого, литературоведческого и педагогического циклов; погружение студентов в историко-культурный анализ народных обычаев, обрядов, норм поведения, которые отражены во фразеологии; целенаправленное последовательное введение в учебный процесс в вузе системы когнитивно-развивающих упражнений фразеологического содержания).

Развитие выразительности речи учёные связывают с формированием национально-языковой картины мира, этнолингвистической компетентности, которая проявляется в национально-осознанном отношении к родному языку, глубоком его знании, способности чувствовать его богатство, выразительность, красоту. Развитие выразительности речи будущих воспитателей дошкольных учебных заведений определяем *как* процесс количественного и качественного обогащения словаря широкой палитрой образных средств языка – фразеологизмами, поговорками и пословицами, которые обеспечивают речевое самовыражение личности, помогают наиболее точно и ярко

высказать собственные мысли, чувства, состояние.

Среди эффективных средств обогащения знаний будущих воспитателей дошкольных учебных заведений о национально-культурных особенностях Украины, освоения морально-этических ценностей этноса выделены **социально-обрядовые фразеологизмы** – устойчивые словосочетания, которые вербализируют феномен духовной культуры, т.е. верования, обычаи и обряды украинского народа, моральные нормы поведения.

Во **второй главе** « Экспериментальное исследование выразительности речи будущих воспитателей дошкольных учебных заведений социально- обрядовыми фразеологизмами» представлены критерии и показатели, охарактеризованы уровни выразительной речи будущих воспитателей, даны диагностические методики, материалы и результаты педагогического эксперимента.

Критериями оценивания выразительности речи будущих воспитателей являются: мотивационный, когнитивный, речевой, методический с соответствующими показателями.

Для эффективного обогащения речи будущих воспитателей дошкольных учебных заведений социально-обрядовыми фразеологизмами разработана модель, которая охватывала четыре последовательных этапа: мотивационно-познавательный, кумулятивный, проектный и транслирования, каждому из которых соответствовал набор когнитивно-развивающих упражнений и речетворческих заданий на материале текстов с фоновым национальным компонентом. Цель мотивационно-познавательного этапа заключалась в формировании мотивации студентов к изучению обрядов и обычаев украинского народа, к повышению выразительности их собственной речи, погружение студентов в историко-культурный анализ народных обычаев, которые отражены во фразеологии. Кумулятивный этап предполагал дальнейшее развитие интереса студентов к изучению обрядов и обычаев украинского народа, выразительности собственной речи, изучение теоретических вопросов фразеологии, расширение активного словарного запаса. Проектный этап предусматривал закрепление теоретических вопросов фразеологии, навыков работы с материалом фразеологического содержания, формирование умений создавать тексты с использованием фразеологизмов. Цель этапа транслирования заключалась в активизации научно-исследовательской деятельности студентов, использовании приобретённых знаний и навыков во время педагогической практики.

Ключевые слова: выразительность речи, будущие воспитатели дошкольных учебных заведений, социально-обрядовые фразеологизмы, когнитивно-развивающие упражнения, педагогические условия.

SUMMARY

Markotenko T.S. Enriching prospective teachers' speech by means of social and ritual-related idioms. – Manuscript.

Thesis for the Candidate Degree in Pedagogic Sciences, specialty 13.00.02 – Theory and methods of

education (Ukrainian language). – The State Institution ‘South-Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky’. – Odessa, 2011.

The thesis deals with the issue of enriching prospective teachers’ speech by means of social and ritual-related idioms. Educational environment for researching this aspect along with its optimality have been defined and examined (providing main disciplines of linguistic, literary-studying and pedagogical series of training with the cross-curriculum and inter-subject communications; intensifying students’ skills and knowledge in the realm of historical and cultural analysis of folkways, rites, norms of behavior reflected in the phraseology; purposeful and consistent university-wide implementation of the system of cognitive and stimulating tasks with the idiomatic subject-matter); specifying the levels of teachers’ prospective speech such as advanced, sufficient, intermediate and low on the basis of defined criteria (motivational, vocal, literary-creative, methodical).

Key words: enriching prospective teachers’ speech, social and ritual-related idioms, cognitive and stimulating tasks, cross-curriculum communication, educational environment.